

Д'яковський Г.Л.

здобувач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.712.3/98

СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Висвітлено деякі аспекти розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого групою осіб. Розглянуто зміст та структуру способів вчинення цього правопорушення для більш швидкого його розслідування.

Ключові слова: незаконне позбавлення волі, викрадення людини, криміналістична характеристика, слідчі (розшукові) дії, спосіб, тактика.

Постановка проблеми. Чітка побудова методики розслідування окремого кримінального правопорушення є необхідною з метою надання найбільш ефективних методичних рекомендацій для працівників практичних підрозділів Національної поліції України. У свою чергу, одним з її важливих елементів є криміналістична характеристика. Центральним елементом цієї наукової категорії є спосіб вчинення злочину. Адже розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, зазвичай характеризується детальними заходами щодо його підготовки, безпосереднього вчинення та приховування. Тому на початковому етапі розслідування важливим моментом є визначення можливих місць знаходження інформації і, взагалі, розуміння характеру відомостей про це правопорушення. У зв'язку з цим питання способів вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини потребує детального дослідження.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідженням змісту та структури способів вчинення злочинів займалися такі відомі вчені, як В.П. Бахін, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, Л.Г. Відонов, І.О. Возгрін, І.Ф. Герасимов, В.Ф. Єрмолович, О.Н. Колесніченко, С.П. Митричев, В.О. Образцов, І.Ф. Пантелєєв, М.В. Салтевський, М.О. Селіванов, Л.О. Сергєєв, В.Г. Танасевич, О.Г. Філіпов, М.П. Яблоков та інші. Проте в їх роботах не було приділено достатньої уваги змісту та структурі способів вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини.

Метою даної статті є дослідження змісту і структури способів вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини.

Виклад основного матеріалу. Дослідження способу вчинення злочину має важливий характер при розслідуванні кримінальних правопорушень,

адже зазначений елемент механізму злочину в структурі будь-якої криміналістичної характеристики посідає важливе місце. Не є винятком і розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, що вчинене організованою групою. Багатоманітність способів вчинення зазначеного кримінального правопорушення дає можливість виокремити певні кореляційні зв'язки між ними та іншими елементами криміналістичної характеристики: особою злочинця, слідовою картиною, обстановкою вчинення тощо.

За даними Генеральної прокуратури України, у 2013 р. вчинено 283 факти незаконного позбавлення волі та викрадення людини, за якими у 126 випадках було складено обвинувальні акти, у 2014 р. – 1974, за якими обвинувальний акт було складено лише у 103 кримінальних провадженнях, а у 2015 р. – 873, обвинувальний акт – у 139, а у 2016 р. – 576, обвинувальний акт – у 118 кримінальних провадженнях.

Крім того, необхідно зазначити, що з досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, за якими провадження направлені до суду, близько 50 % вчинювались групами осіб. Розглядаючи зміст та структуру способів вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини, одразу слід вказати на те, що вони є досить необхідними для ефективного та швидкого їх розслідування.

Стосовно поняття способу вчинення злочину, то, наприклад, М.В. Салтевський визначав його як «...явище об'єктивної дійсності, його правове і наукове поняття є предметом досліджень ряду правових наук. У науці кримінального права склалося уявлення про спосіб вчинення злочину як про неодмінну частину кожного злочину» [12, с. 424]. Зі свого боку, Г.Г. Зуйков розглядав досліджувану наукову категорію як систему дій під час підготовки, вчинення та приховування злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища та психофізичними властивостями особи, що можуть бути пов'язані з вибором використання відповідних знарядь або засобів та умов, місця і часу [4, с. 12].

Як слушно зазначає М.В. Салтевський, встановлення структурних способів, що мали місце у розслідуваному злочині, дозволяє слідчому найбільш повно виявляти його сліди, прогнозувати взаємозв'язок між ними, що нерідко веде до розкриття злочину [12, с. 425]. У зв'язку з цим у теорії криміналістики прийнято розрізняти дії з підготовки, вчинення і приховування злочину. Крім того, для розслідування окремих суспільно небезпечних діянь найбільше значення мають повноструктурні способи.

Зі свого боку, О.Н. Колесніченко запропонував розрізняти в методиці розслідування способи підготовки до вчинення злочину, спосіб самого вчинення злочину і спосіб його приховування. Адже, на його думку, зазначені дії можуть бути скоєні в різний час, різними особами й мати різне кримінально-правове значення [5, с. 9-11]. З цього приводу О.Л. Мусієнко зазначає, що структуру способу злочину утворюють дії з підготовки, вчинення і приховування злочину, що становлять взаємозалежний комплекс дій [9, с. 151].

З іншого боку, В.П. Колмаков, досліджуючи проблеми розкриття злочи-

нів проти життя, розрізняв спосіб вчинення злочину і спосіб його приховування, де останнє він розглядав як дії злочинця, спрямовані на маскування факту злочину і ліквідацію його [6, с. 193-201].

У цілому, спосіб учинення злочину має велике значення, оскільки, на думку Ю.В. Гавриліна, йому притаманні індивідуальна визначеність, відносна стійкість та відображення в навколишньому середовищі у вигляді слідів. Це дозволяє ідентифікувати злочинця за ознаками способу вчинення злочину [2, с. 28].

Отже, виходячи із зазначених позицій, будемо розглядати способи підготовки, вчинення і приховування організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини.

Розглядаючи підготовку до вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини, зазначимо, що у результаті вивчення кримінальних проваджень за ст. 146 КК України нами встановлено, що у 86 % від їх загальної кількості злочинцями здійснювалися заходи щодо підготовки до вчинення злочину.

Зокрема, підготовчі дії полягали у: плануванні злочину (93% злочинців); виборі об'єкта посягання (91%); відшукуванні пристосування і підготовці знарядь злочину (73%); підборі співучасників (82%); розподілі ролей між співучасниками (79%).

Дослідження способу вчинення будь-якого кримінального правопорушення є досить важливою складовою в системі криміналістичної характеристики. Так, Г. Грос зазначав, що «...найважливіша ознака для виявлення і викриття злочинців – це ті дрібні технічні прийоми, які вони засвоюють і потім з неминучою точністю та постійністю застосовують у справі» [3, с. 46].

Досліджуване кримінальне правопорушення може бути вчинено у двох формах: як незаконне позбавлення волі людини; як викрадення людини.

Незаконним позбавлення волі є у всіх випадках, коли воно здійснюється не відповідно до Конституції, законів України, а також чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Жодна людина не може бути позбавлена волі інакше, ніж відповідно до процедури, встановленої законом, зокрема у таких випадках, як:

- законне ув'язнення людини після її засудження компетентним судом;
- законний арешт або затримання людини для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, передбаченого законом;
- законний арешт або затримання людини з метою забезпечення її присутності перед компетентним державним органом на підставі обґрунтованої підозри у вчиненні злочину або якщо обґрунтовано визнається за необхідне запобігти вчиненню нею злочину чи зникненню її після його вчинення;
- затримання неповнолітньої людини на підставі законного розпорядження з метою виховного нагляду або законне затримання неповнолітньої людини з метою забезпечення її присутності перед компетентним державним органом;
- законний арешт або затримання людини, здійснені з метою запобіган-

ня її незаконному в'їзду до країни, або людини, стосовно якої вживаються заходи з метою депортації або екстрадиції [8, с. 321].

Позбавлення волі може полягати у триманні особи в місці, де вона взагалі не бажає або більше не бажає перебувати, або в поміщенні її в місце, яке вона не має змоги вільно залишити, хоча бажає цього. Відтак, обов'язковою ознакою складу злочину у його першій формі є місце. Ним можуть бути як приміщення (кімната, камера, погріб тощо) чи комплекси приміщень (підвал багатопверхового будинку, лікарня), так й інші місця (дах багатопверхового будинку, транспортний засіб) чи місцевості (скала, острів тощо).

Способами незаконного позбавлення волі можуть бути: обман; зловживання довірою; відібрання засобів пересування; відібрання ключів чи інших необхідних засобів тощо.

Незаконне позбавлення волі є триваючим злочином. Тому дії з утримання потерпілого у стані позбавлення волі, до яких винний приєднався після початку злочину і до його закінчення, є співвиконавством у цьому злочині. Викрадення людини передбачає:

– відкрите заволодіння нею (коли остання або інші, треті особи, у присутності яких здійснюється викрадення, завідомо для винного розуміють значення вчинюваних ним злочинних дій. Таке заволодіння може відбутися, скажімо, шляхом грабежу чи розбійного нападу);

– таємне заволодіння (вчинене за відсутності інших осіб щодо людини, яка не розуміє значення вчинюваних з нею дій у зв'язку з малоліттям, знаходженням у безпорадному стані тощо);

– заволодіння людиною, вчинене шляхом обману чи зловживання довірою (скажімо, винна особа забирає людину із притулку для старих на підставі підроблених документів);

– заволодіння людиною в результаті вимушено-добровільної передачі її винному під погрозою насильства над її батьком, усиновителем, опікуном, піклувальником, вихователем тощо, або під погрозою насильства над особами, близькими для останніх, або розголошення відомостей, що їх ганьблять, пошкодження чи знищення їхнього майна [7, с. 411].

Спосіб приховування злочину, як наголошував М.В. Салтевський, «...має місце у тих випадках, коли: а) дії щодо приховування умисного злочину здійснюються після повної реалізації злочинного задуму і не є заздалегідь передбаченим продовженням дій з приховування, виконаних у період вчинення злочину; б) дії щодо приховування умисно вчинених імпульсивних чи вербальних злочинів (образа, клепа), приховування яких у період вчинення неможливе і здійснюється пізніше; в) при приховуванні злочинів, учинених з необережності» [12, ст. 426].

А вже Б.Б. Рибников визначає його як діяльність особи, спрямовану на утаювання відомих їй фактів та обставин скоєного злочину [11, с. 67].

На нашу думку, найбільш правильним і повним є визначення, запропоноване Р.С. Белкіним, який спосіб приховування визначає як злочинну діяльність (елемент злочинної діяльності), спрямовану на перешкоджання розслі-

дуванню шляхом утаювання, знищення, маскуванню і фальсифікації слідів злочину і злочинця [1, с. 364].

Вивченням кримінальних проваджень за ст. 146 КК України нами встановлено, що:

- зникнення з місця злочину мало місце у 100% випадків, у тому числі з використанням автотранспорту – 78%;
- використання одягу одного фасону, кольору, а також однотипних знарядь – 32%;
- знищення знарядь злочину – 72%;
- знищення одягу, взуття – 91%;
- неправдиві свідчення, в тому числі алібі – 82%;
- відмова від дачі показань – 54%.

Як бачимо, найбільш розповсюдженими способами приховування організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини є зникнення з місця події та неправдиві свідчення. З огляду на проведені нами дослідження, утаювання інформації не є єдиним способом, тому наведене формулювання не можна визнати вичерпним. Так, Г.М. Мудьюгін називає спосіб приховування комплексом дій злочинця, які той виконує з метою ухилення від відповідальності за вчинене [10, с. 31].

Відповідальність за незаконне позбавлення волі виключається, коли особі, наприклад, забороняється покидати межі населеного пункту або відвідувати певні місцевості тощо. Закінченим злочином викрадення людини є з моменту заволодіння нею і фактичного початку обмеження її волі.

Висновки. Констатуємо наведене, зазначимо, що підготовка до вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини полягала у розробці плану злочину; виборі об'єкта посягання; відшукуванні пристосування і підготовці знарядь злочину; розподілі ролей між співучасниками; підборі співучасників.

Серед способів вчинення злочинів розглядуваної категорії найбільш часто мали місце: обман; зловживання довірою; відібрання засобів пересування; відібрання ключів чи інших необхідних засобів тощо; відкрите заволодіння людиною (коли остання або інші, треті особи, у присутності яких здійснюється викрадення, завідомо для винного розуміють значення вчинюваних ними злочинних дій); таємне заволодіння (вчинене за відсутності інших осіб щодо людини, яка не розуміє значення вчинюваних з нею дій у зв'язку з малоліттям, знаходженням у безпорадному стані тощо); заволодіння людиною, вчинене шляхом обману чи зловживання довірою; заволодіння людиною в результаті вимушено-добровільної передачі її винному під погрозою насильства над її батьком, усиновителем, опікуном, піклувальником, вихователем тощо або під погрозою насильства над особами, близькими для останніх, або розголошення відомостей, що їх ганьблять, пошкодження чи знищення їхнього майна.

Серед дій, спрямованих на приховування злочину, відзначаємо зникнення з місця злочину (100%), в тому числі з використанням автотранспорту (78%); використання одягу одного фасону, кольору, а також однотипних знарядь

(32%); знищення знярядь злочину (72%); знищення одягу, взуття (91%); неправдиві свідчення, в тому числі алібі (82%); відмова від дачі показань (54%).

У результаті проведеного дослідження доходимо висновку, що злочин, кваліфікований за ст. 146 КК України та вчинений організованою групою, має повноструктурний склад, адже в більшості випадків мають місце моменти підготовки та приховання діяння.

Бібліографічні посилання

1. Белкин Р.С. Курс криминалистики в 3-х томах. – Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации / Белкин Р.С. – М. : Юристъ, 1997. – 568 с.
2. Гаврилин Ю.В. Расследование преступлений против личности и собственности : учебное пособие / Ю. В. Гаврилин. – М. : Ось-89, 2006. – 384 с.
3. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики / Гросс Г. – СПб., 1908. – 870 с.
4. Зуйков Г.Г. Криминологическое учение о способе совершения преступления : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук / Зуйков Г.Г. – М., 1970. – 41 с.
5. Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений : текст лекции / Колесниченко А. Н. – Харьков : Харьк. юрид. ин-т, 1976.
6. Колмаков В.П. Значение для расследования точного установления способов совершения и сокрытия преступлений против жизни / В. П. Колмаков // Тр. Харьк. гос. мед. ин-та. – 1956. – № 5. – С. 193-201.
7. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-е вид., доп. – Х. : Одісей, 2008. – 1208 с.
8. Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – 456 с.
9. Мусієнко О.Л. Спосіб шахрайства як структурний елемент криміналістичної характеристики / О.Л. Мусієнко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – № 4, т. 2. – С. 151-153.
10. Планирование расследования преступлений / А.Н. Васильев, Г.Н. Мудьюгин, Н.А. Якубович. – М. : Госюриздат, 1957. – 199 с.
11. Рыбников Б.Б. Проблема сокрытия преступлений и ее место в советской криминалистике / Б.Б. Рыбников // Криминалистический сборник. – Рига, 1972. – С. 67.
12. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник / М.В. Салтевський. – К. : Кондор, 2005. – 588 с.

Дьяковский Г.Л. Способы совершения организованной группой незаконного лишения свободы и похищения человека как элемент криминалистической характеристики. Освещены некоторые аспекты расследования незаконного лишения свободы и похищения человека, совершенного группой лиц. Рассмотрены содержание и структура способов совершения этого преступления для более быстрого и эффективного его расследования.

Ключевые слова: *незаконное лишение свободы, похищение человека, криминалистическая характеристика, следственные (розыскные) действия, способ, тактика.*

Dyakovsky G.L. Ways of commitment by organized group of illegal imprisonment and kidnapping as element of forensic description. The scientific article is devoted of some aspects of unlawful imprisonment and kidnapping committed by group of persons. The features of the interaction of the content and structure ways of committing the offense for faster its investigation are devoted too.

Key words: *unlawful imprisonment, kidnapping, criminalistic characteristic, investigation (investigative) actions, means the offense, tactic.*

Надійшла до редакції 24.01.2016